

Observacions al fragment hesiòdic 65 M-W

Sergi Grau

Dins de les *Eees* hesiòdiques, formant part de la saga de la nimfa Filonis, Merkelbach-West col·loquen com a fragment 65 una brevíssima cita extreta de l'epítome a les *Ethnica* d'Esteve de Bizanci (256-258 Meineke):

Δώτιον· πόλις Θεσσαλίας, ὅπου μετώκησαν οἱ Κνίδιοι, ὧν ἡ χώρα Κνιδία. [...] ἐκλήθη δὲ Δώτιον ἀπὸ Δώτου τοῦ Πελασγοῦ παιδός, ὡς Ἡρωδιανὸς ἐν ἡ' «Δῶτος ὁ Πελασγοῦ, ἀφ' οὗ τὸ Δώτιον πεδίον». ἐκ περιπτοῦ τοίνυν Ὡρος ἐν τοῖς ἐθνικοῖς τήδε γράφει «καὶ τὰ περὶ Θάμυριν ἐν Δωρίῳ παριστοροῦντος τοῦ ποιητοῦ, πάλιν Ἡσίοδος

Δωτίῳ ἐν πεδίῳ (= fr. 65 M-W)

φάσκει αὐτὸν τετυφλῶσθαι». συντάσσει γὰρ τοῦτο τοῖς διχογραφουμένοις πρωτοτύποις τῶν ἐθνικῶν. ἐπάγει γοῦν «οὐ γὰρ ὡς ἡ Καλχηδῶν καὶ Καρχηδῶν καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται. ἡ μὲν γὰρ διὰ τοῦ λ περὶ τὸν Πόντον, ἡ δὲ διὰ τοῦ ρ πρὸ τῆς Λιβύης». ἡμεῖς δὲ προὔφθημεν δείξαντες διὰ πολλῶν μαρτυριῶν ἕτερον [τὸ] διὰ τοῦ ρ Δώριον καὶ ἕτερον τὸ διὰ τοῦ τ Δώτιον.

El petit fragment, que prové en realitat, com Esteve mateix explica, de les *Ethnica* del gramàtic Oros¹, ha estat inclòs amb bon criteri en la saga de la nimfa Filonis, si tenim en compte les seves relacions genealògiques. En efecte, l'historiador Ferècides d'Atenes² ens explica que Filonis era tan desitjable que s'uniren amb ella dos déus (cas insòlit en la mitologia grega), Hermes i Apol·lo; del primer en va néixer Autòlic, pare de Sísif, mentre

1. D'aquest Oros, d'altra banda, només se'n sap que ensenyava gramàtica a Constantino-ble cap al segle V, segons la Suda, s.u. Ὡρος. L'obra que cita Esteve en aquest passatge és, segurament, la que la mateixa Suda cita amb el títol complet de Ὡρος τὰ ἐθνικὰ λεκτέον, en dos llibres.

2. *F. Gr. Hist.* 3 F 120.

que Apol·lo fou pare del poeta mític Filàmmon, pare al seu torn d'un altre poeta mític, Tàmiris. I sembla, efectivament, que els fragments següents de l'*Eea* de Filonis, el 66 i el 67, expliquen aquesta mateixa història genealògica. Així doncs, fóra plausible que hi hagués en el text hesiòdic alguna referència, per petita que fos, a la cèlebre contalla del certamen de Tàmiris amb les Muses, que apareix ja a Homer, *Iliada* B, 594-600.

El problema —i és precisament d'això que es fa ressò Oros, i també Esteve de Bizanci— és que el poema homèric no situa la història de Tàmiris a Δώτιον, sinó a Δόριον, i a partir d'aquí tots els altres autors antics sense excepció³. Oros resolia el conflicte de la forma més senzilla, com una simple confusió de lletres, semblant a altres exemples que ell mateix addueix. Però Esteve és una mica més reticent: afirma, tot i que no ho compleix, que és capaç de donar moltes evidències que Δώτιον i Δόριον són dos indrets diferents. Ell no ho fa, però, certament, en tenim nombroses proves en els geògrafs. Estrabó diferencia entre Dóριον⁴ i Dóτιον⁵: el primer és una muntanya segons alguns, una plana segons uns altres, situada a Messènia, mentre que l'altre seria una plana enmig de la Tessàlia, a l'antiga terra dels cnidis⁶. Però Estrabó no té cap dubte a l'hora d'ubicar a Dóριον la trobada de Tàmiris amb les Muses, i d'entre les variants prefereix el Dóριον messeni (VIII 3,25); i hem de suposar que també Pausàniats (IV 33,3,7), des del moment en què parla de l'incident mentre viatja per la regió messènia. Esteve de Bizanci, en canvi, és l'únic que s'inclina pel Dóτιον tessali, tot deixant clar, a més, que Dóριον i Dóτιον són dos indrets diferents. D'altra banda, en el seu comentari al passatge homèric, Kirk reprèn la mateixa hipòtesi de la confusió de lletres que ja adduïa Oros: «The resemblance between Δώτιον and Δόριον is probably irrelevant, especially since it is visual rather than aural / oral»⁷. I el Dóριον del catàleg homèric se sol localitzar, com volien Estrabó i Pausàniats, a la Messènia, concretament a la moderna regió de Malthi⁸.

Veiem, doncs, que, en realitat, només la tradició hesiòdica, i únicament a partir d'aquesta cita d'Esteve, planteja Dóτιον, en comptes de Dóριον, com a lloc del combat de Tàmiris amb les Muses, i aquest és precisament el motiu, no ho oblidem, de la inclusió d'aquest fragment en l'*Eea* de Filonis. Creiem, però, que tot plegat podria ser fruit d'una confusió d'Oros. No gaire abans de l'*Eea* de Filonis, en el fragment 59 M-W⁹, que forma part de

3. Així, per exemple, als escoliastes al passatge homèric: *Scholía Vetera in Iliadem* B, 595-600 (ed. ERBSE); Eustaci, *Commentarii in Iliadem* B, 594-600. I també a Estaci, *Tebaida* IV, 180 ss.; Pausàniats IV, 33, 3, 7; Estrabó VIII, 3, 25.

4. IV 71; IV 75; i sobretot VIII 3,25.

5. I 227; IV 449; VI 251; IX 5, 22; XIV 1, 40.

6. Vegeu també Cal·límac, *Himne* VI 24; Diodor V 61.

7. G. S. KIRK, *The Iliad: a Commentary*, I, Cambridge 1985, p. 216.

8. Cfr. R.H. SIMPSON - J.F. LAZENBY, *The Catalogue of the Ships in Homer's Iliad*, Oxford 1970, p. 85.

9. L'origen del fragment és precisament Estrabó IX 5,22 i XIV 1,40, el qual dona la cita parlant del Dóτιον tessali.

l'*Eea* d'una altra eòlida, la nimfa Coronis, apareix exactament la mateixa fórmula Δωτίῳ ἐν πεδίῳ, però aquesta vegada per referir-se al lloc on la nimfa va infantar Asclepi, després d'unir-se amb Apol·lo:

ἦ' οἴη Διδύμους ἱερούς ναίουσα κολωνούς
 Δωτίῳ ἐν πεδίῳ πολυβότρουος ἄντ' Ἄμυροιο
 νίψατο Βοιβιάδος λίμνης πόδα παρθένος ἀδμής

Veiem que, ben a la vora de la fórmula, al final del vers, apareix el nom del riu Ἄμυρις, que presenta una semblança evident amb Θάμυρις. Més encara, Eustaci, en el seu comentari als versos de la *Iliada* sobre Tàmiris¹⁰, ens forneix una prova que aquesta confusió és possible, i potser relativament freqüent entre els autors antics:

Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ Ἄμυρις τις εὕρηται δίχα τοῦ θ ἐν ταῖς τῶν παρομιῶν Ἀναγραφαῖς εἴτε μουσικῶς εἴτε καὶ ἑτεροῖος. διὸ καὶ ἐν τῇ παρομίᾳ τῇ λεγούσῃ «Θάμυρις μαίνεται» τινὲς Ἄμυριν ἔγραψαν δίχα τοῦ ἐν ἀρχαῖς θῆτα. περὶ οὗ Πausanias ἐν τῷ κατὰ στοιχείον ῥητορικῷ αὐτοῦ Λεξικῷ ἱστορεῖ (fr. 201 Schwalz), ὅτι θεωρὸς ὑπὸ Συβαριτῶν πεμφθεὶς εἰς Δελφούς περὶ εὐδαιμονίας καὶ τοῦ θεοῦ χρήσαντος ἀπώλειαν Συβαρίταις, ὅταν ἀνθρώπους θεῶν προτιμήσωσιν, ἰδὼν δοῦλον μαστιγούμενον καὶ εἰς ἱερὸν προσφυγόντα καὶ μὴ ἀπολυόμενον, ὕστερον δὲ εἰς τὸ τοῦ μαστιγοῦντος πατρὸς μνήμα καταφυγόντα καὶ ἀπολυθέντα, συνεῖς τὸ λόγιον καὶ ἐξαοργισάμενος τὰ ἴδια ἀπῆλθεν εἰς Πελοπόννησον. καὶ Συβαρίται μὲν, ὃ λογισμῷ πεποίηκεν, εἰς μανίαν ἐδέξαντο ἐπιλέγοντες· «Ἄμυρις μαίνεται».

La confusió tindria lloc, segons Eustaci, entre el poeta mític Tàmiris i un tal Àmiris, el qual els sibarites enviaren a Delfos per consultar l'oracle a propòsit de la seva felicitat: Àmiris va comprendre l'oracle en veure un esclau fuetejat tot i que s'havia refugiat en un temple i va fugir al Peloponnès, però els seus compatriotes, que no sabien els motius que l'havien empès a la fugida, el consideraren boig, i d'aquí s'originà el proverbi. La contalla apareix també a la Suda¹¹ i el mateix Esteve sembla que l'ha tret d'una obra perduda de Pausànias¹², però és Ateneu¹³, que transmet fins i tot l'oracle en hexàmetres, qui l'explica amb tot detall; en canvi, no fa referència al proverbi. El cas és que, tot i que aquest no és l'Àmiris que ens interessa, Eustaci dona proves que aquesta confusió de noms podia produir-se. La confusió, a més, té una bona base paleogràfica: no oblidem que la manera de representar els esperits i la lletra θ és molt semblant en els manuscrits, especialment en època antiga, i és per això altament possible que algú es confongui, sobretot quan no sap massa qui és aquest Àmiris i coneix millor, en canvi, el Tàmiris homèric.

10. Eustaci, *Commentarii in Iliadem* B, 595.

11. Suda, s.u. Ἄμυρις μαίνεται.

12. Fr. 201 SCHWALZ.

13. Ateneu, *Deipnosophistae* XII 18 (ed. KAIBEL) = Timeu, *F. Gr. Hist.* 566F50.

Tanmateix, el fragment hesiòdic no es refereix a aquest sibarita Àmiris, sinó al riu que té el mateix nom. El riu Àmiris o Àmiros apareix testimoniats a Apol·loni de Rodes¹⁴, que el menciona com a lloc on Coronis va infantar Asclepi d'Apol·lo, tot i que el nom de l'heroi no és anomenat en el poema:

χωόμενος περὶ παιδὶ τὸν ἐν λιπαρῇ Λακερείῃ
διὰ Κορωνίς ἔτικτεν ἐπὶ προχοῆς Ἀμύροιο.

L'escoli 52 al passatge explica la situació d'aquest riu:

Ἄμυρος ποταμὸς Θεσσαλίας ἐκρέων μετὰ τὴν Μελίβοιαν [κείμενος], προσαγορευόμενος ἀπὸ Ἀμύρου τοῦ υἱοῦ Ποσειδῶνος. ἔστι δὲ καὶ πόλις.

En efecte, sembla que Àmiros fou coneguda més com a ciutat que com a riu: Esteve de Bizanci¹⁵ s'hi refereix en aquests termes, i dóna, a més, la cita del vers hesiòdic:

Ἄμυρος· πόλις Θεσσαλίας. ἀπὸ ἐνὸς τῶν Ἀργοναυτῶν. ἡ πόλις θηλικῶς. ἄδηλον δὲ τὸ Ἡσιόδειον (F 59 M-W) «Δωτίῳ ἐν πεδίῳ πολυβότρουος ἀντ' Ἀμύροιο».

Tanmateix, es tracta segurament d'una nova confusió: el nom de la ciutat prové precisament del riu que hi passa a la vora, ja que Àmiris no apareix enlloc com a nom d'un dels argonautes; només, en tot cas, com a pare de Iolcos, i com a tal hauria donat lloc a una plana¹⁶, anomenada Ἀμυρικὸν πεδίον. Però creiem que es tractaria, altre cop, de la confusió de quelcom desconegut, el riu Àmiris —que sí que apareix, com hem vist, a Apol·loni—, amb un personatge més conegut, en aquest cas el pare d'un dels argonautes. Tot i que, en aquesta última qüestió, també podria ser que patíssim la confusió dels comentaristes, perquè aquestes són les úniques referències que tenim d'Àmiris com a pare de Iolcos: la Plana Amírica podria haver rebut el seu nom també del riu Àmiris, fet que ens sembla, com en l'altre cas, més plausible. I tanmateix, el tema de l'infantament de Coronis a les aigües de l'Àmiris no és de cap manera una innovació d'Apol·loni: devia ser ben conegut de la tradició, ja que apareix en els escolis a la *Pitica* III de Píndar¹⁷, precisament quan fa referència a Coronis:

ἐς Λακέρειαν· ὅτι ἐν Λακερείᾳ ὄκει Κορωνίς, Φερεκύδης ἐν α' (F. *Hist. Gr.* I p. 71) ἰστορεῖ, πρὸς ταῖς πηγαῖς τοῦ Ἀμύρου· καὶ περὶ τοῦ κόρακος διηγείται, καὶ ὅτι Ἄρτεμιν ἔπεμψεν ὁ Ἀπόλλων, ἡ πολλὰς ἄμα γυναικάς ἀπέκτεινεν, Ἴσχυν δὲ Ἀπόλλων ἀποκτείνει, τὸν δὲ Ἀσκληπιὸν δίδωσι Χείρωνι. ἡ δὲ Βοιβιάς καὶ Νεσ-

14. *Argonautiques* I 596 i especialment IV 617, que és el fragment que reproduïm a continuació.

15. Epítome als *Ethnica*, 88.

16. Eustaci, *Commentarii ad Homeri Iliadem* A, 511; Esteve de Bizanci, *Ethnica* 343.

17. Concretament, l'escoli 59.

σωνίς ἐλέγετο, ὥσπερ Ἀρχίνοσ ἐν Θεσσαλικοῖσ (F. Hist. Gr. IV p. 317): Βοιβιάσ δὲ ἐκλήθη ἀπὸ μιᾶσ τῶν νυμφῶν βοιβηΐδοσ.

Manca un punt per aclarir: les fonts parlen del riu Àmiros, no pas Àmiris. Tanmateix, el fet que tots dos són un únic riu és fàcil de demostrar. En primer lloc, també existeix un genitiu Θαμύρου format sobre el nominatiu Θάμυρις, que en àtic s'escriu sovint Θαμύρασ¹⁸. A més, hi ha un testimoni del gramàtic Herodià¹⁹ que ens certifica aquest doblet ciutat-riu per a un altre nom semblant:

Ἰδυροσ πόλις, ἧ καὶ Ἰδυρίσ, καὶ ποταμὸσ Παμφυλίας.

De manera que parlem d'un riu, l'Àmiris, on la nimfa Coronis hauria anat a infantar Asclepi, el qual seria l'origen del nom d'una ciutat i fins i tot d'una plana veïna. En realitat, l'adjectiu πολυβότροσ que qualifica Àmiris en el vers hesiòdic, tot i que podria aplicar-se igualment a una ciutat, escau força millor a un riu, i ens sembla que hi ha evidències suficients per pensar que el riu Àmiris passava en terra tessàlia per la plana de Dótion. D'altra banda, l'únic lloc, fora d'Hesíode, on apareix la fórmula exacta Δωτίω ἐν πεδίω és, precisament, fent referència a la nimfa Coronis, en concret a l'himne homèric XV, dedicat a Asclepi:

Ἰητῆρα νόσων Ἀσκληπιὸν ἄρχομ' αἰδεῖν
 υἱὸν Ἀπόλλωνοσ τὸν ἐγείνατο διὰ Κορωνίς
 Δωτίω ἐν πεδίω κούρη Φλεγύου βασιλῆοσ,
 χάριμα μέγ' ἀνθρώποισι, κακῶν θελκτῆρ' ὀδυνάων.
 καὶ σὺ μὲν οὔτω χαῖρε ἄναξ· λίτομαι δὲ σ' αἰοιδῆ.

Així doncs, aquest riu, que fluïa per la plana tessàlia de Dótion, hauria provocat un error de lectura per part de l'historiador Oros, que al seu torn seria l'origen de la confusió (i l'astorament) d'Esteve de Bizanci. Per tot això, caldria, pensem, corregir l'edició dels fragments hesiòdics de Merkelbach-West de la manera següent: el fragment 65 és, en realitat, una petita part del fragment 59, i, per tant, hauria de deixar d'existir de forma autònoma, de manera que la cita d'Esteve de Bizanci hauria de quedar integrada en el mateix fragment 59 com una altra citació dels mateixos versos, que pertanyen a l'Eea de Coronis, no de Filonis. D'altra banda, si eliminem aquest fragment com una referència a l'episodi de Tàmiris, amb el qual hem vist que només l'unia una confusió de noms semblants, ja no hi ha cap variant que testimonii que fos a Dótion, en comptes del Dótion homèric, on tingué lloc el seu certamen amb les Muses. S'elimina així un doblet molest que té, esperem haver-ho demostrat, ben poc fonament crític.

18. Així apareix, per exemple, en els títols de les obres perdudes de Sòfocles i del còmic Antífanes sobre el poeta.

19. Eli Herodià, *De prosodia catholica* 3,1,199.